

לילה אחד עזבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

גליון תפד
ערש"ק פרשת וארא ה'תשע"ה

ערוב - ערבוב והטלת מורא

מכות דם וצפרדע - חמימות במקום קרירות

אומרים לֹא גמור - רק במצוות של חסד

מצוות תלמוד תורה בלע"ז

פְּתַח הַדָּבָר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת וַאֲרָא, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את קונטרס 'לקראת שבת' (גליון תפד), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות חידושים וביאורים שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חבר מערכת, ולפעמים נאמרו הביאורים בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו על-אתר או בתוכן העניינים), וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

ויה"ר שנוזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונוזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החפידות

מכון אור החסידות

סניף ארץ הקודש

ת.ד. 2033

כפר חב"ד 6084000

03-738-3734

Likras@likras.org

Or Hachasidus

Head Office

1469 President St. #BSMT

Brooklyn, NY 11213

United States

(718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
הרב מנחם מענדל דרוקמן, הרב חיים דוד וילהלם, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום
חריטונוב, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

The Print House: נדפס באדיבות:

538 Johnson Ave. Brooklyn, NY 11237 • (718) 628-6700

תוכן העניינים

ה. מקרא אני דורש

עיקר מכת ערוב - ערוב

מדוע הביא רש"י טעם מכות דם וצפרדע במכת ערוב? / מדוע הביא הקב"ה מכת ערוב אם לא רצה להרוג את המצריים? / ביאור דברי רש"י במכת ערוב - שמכת ערוב באה בעיקר להבהיל את המצריים, ולזה ה" עיקר המכה שהחיות באו בערבוביא

(עי' לקוטי שיחות ח"א שיחה ב' לפרשתנו)

ח. פנינים

עיונים וביאורים קצרים

ט. יינה של תורה

ה'ד'ם' וה'צפרדע' בעבודת יציאת מצרים הרוחנית

יציאת מצרים בעבודת האדם / היציאה מה'מיצרים וגבולים' דקדושה, וה'מכות' שמביאים לכך / החמימות והקריירות לקדושה

(עי' לקוטי שיחות ח"א שיחה לפרשתנו)

יב. פנינים

דרוש ואגדה

יג. חידושי סוגיות

לימוד תורה כשבעים לשון

יביא דברי המפרשים בביאור הנפקותא לדינא בפלוגתא אם תורה נאמרה בכל לשון או בלשון הקודש דוקא, ויסיק דלכו"ע יש גדר תלמוד תורה גם בשאר לשונות - ע"י תרגום התורה לכל לשון ע"י משה בר"ח שבט / יבאר בהמשך לזה כללות גדר "משנה תורה" שנאמר "מפי עצמו" של משה, אף שהאומר דאין התורה מפי הגבורה ה"ז כופר

(עי' לקוטי שיחות ח"א, שיחה ל"ח שבט)

יד. תורת חיים

עבודת ה' - צעד אחר צעד

מכתבי קודש בדרכי עבודת השי"ת, שהסדר בזה צריך להיות צעד אחר צעד, ורק ע"ז יוכל לעלות בדרכ העולה בית א-ל

יז. דרכי החסידות

לימוד במתינות

החושב ומהרהר מאמר אחד שלשים פעמים בעיון, הנה התועלת מזה הוא מה שהמאמר לימד אותו ובאמת לאמתו הנה זהו תכלית הלימוד

מקרא אני הורש

עיקר מכת ערוב – ערוב

מדוע הביא רש"י טעם מכות דם וצפרדע במכת ערוב? / מדוע הביא הקב"ה מכת ערוב אם לא רצה להרוג את המצריים? / ביאור דברי רש"י במכת ערוב - שמכת ערוב באה בעיקר להבהיל את המצריים, ולזה ה' עיקר המכה שהחיות באו בערבוביא

לאחר שבאו על מצרים שלושת המכות הראשונות - דם, צפרדע וכנים - באים דברי ההתראה על המכה הרביעית, מכת ערוב: "כי אם אינך משלח את עמי, הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב וגו'" (פרשתנו ח, יז). ובפירוש רש"י:

"משליח בך - מגרה בך . . את הערוב - כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם; ויש טעם בדבר באגדה, בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו: בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם, כסדר מלכות כשצרה על עיר - בתחלה מקלקל מעיינותי, ואחר כך תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו', כדאיתא במדרש רבי תנחומא".

והנה, רש"י הביא כאן רק חלק קטן מהמבואר במדרש תנחומא; וז"ל התנחומא (בא י, כב):

"מלך בשר ודם, כשמדינה מורדת עליו משלח עליו לגיונות ומקיפים אותה. בתחילה סוכר אמת המים שלהם; חזרו - מוטב, ואם לא - מביא עליהם קלאנים (בעלי קול). חזרו - מוטב, ואם לאו - יורה בהם חצים. חזרו - הרי מוטב, ואם לאו - מביא עליהם ברבריים (אנשי עם לוועז). חזרו - מוטב, ואם לאו - מביא עליהם דורמוסיות (דבר כבד מאוד). חזרו - מוטב, ואם לאו - מביא זורק בהם נפץ. חזרו - מוטב, ואם לאו - משליך

עליהן אבני בליסטראות. חזרו - מוטב, ואם לאו - מגרה בהן אוכלוסין הרבה. חזרו - יפה, ואם לאו - אוסר אותן בבית האסורין. חזרו - יפה. ואם לאו - הורג גדולים שבהם. כך הקב"ה בא על מצרים:

... בתחלה סוכר אמת המים שלהם. . לא חזרו - הביא עליהם קלאנים (בעלי קול), אלו צפרדעים. רבי יוסי בר חנינא אמר: קרקורן הי' קשה להם מהשחתתם. לא חזרו - ירה עליהם חצים, אלו הכנים. . לא חזרו - הביא עליהם ברבריים, זה ערוב .. לא חזרו - הביא עליהם דורמוסיות, זה הדבר, והרג את מקניהם. לא חזרו - הביא עליהם נפט, זה השחין .. לא חזרו - השליך עליהם אבני בליסטראות, זה הברד. לא חזרו - גירה בהן אוכלוסין הרבה, זה ארבה. לא חזרו - חבשן בבית האסורים, זה חושך .. לא חזרו - הרג גדולים שבהם, שנאמר: 'וה' הכה כף בכור'.

ב. והנה, במפרשי רש"י תמהו: מדוע דוקא בפסוק זה מפרש רש"י שיש "טעם בדבר באגדה, בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו"?

כלומר: אם אכן נדרש טעם - לפי "פשוטו של מקרא" - בכל מכה ומכה למה הביאה הקב"ה, הרי מן הצורך הי' לפרש הטעם מיד בתחילת סדר המכות, למה הובאו ולמה בסדר זה; מה טעם איפוא המתין רש"י עד למכה הרביעית, מכת ערוב, ורק אז הביא את דברי התנחומא?

[בצדה לדרך כתב: "והא דלא פרש"י זה לעיל במכת הדם ובמכת הצפרדעים; ויש לומר, דקשה לרש"י - לפירושו דערוב הוא "כל מיני חיות רעות בערבוביא", אם כן קשה, למה ה' הביא עליהם הערוב, כיון דנמשך אליהם איזה תועלת בעורן ובבשרם ושאר הנאות; בשלמא בשאר מכות - לא הי' שום הנאה מהם, אך היתה מכה בהחלט. ולכן פרש"י שיש טעם בדבר".

אך ביאורו זה צ"ע, שהרי בסיום הענין (ח, כז) פירש רש"י להדיא שבסיום המכה "לא נשאר אחד" מכל החיות - כדי שלא יהנו מהם! ומעתה קושיא מעיקרא ליתא].

ג. יש שפירשו (גור אריי. הואיל משה), כי במכות הקודמות - דם, צפרדע וכנים - אין קושי מיוחד, משום שהם דברים השכיחים ומצויים (מים ועפר), ומובן הטעם שהקב"ה השתמש בהם כדי להביא מכה על מצרים:

"על דם ועל צפרדע לא קשיא למה הביאם עליהם, משום דבהוה הביא עליהם המכות, לפי שהמים קרובים למצרים ועמהם תמיד, וכן הצפרדעים שביאור כי היאור הוא אצלם, וכן עפר הארץ (שממנו באו הכנים)";

אולם כשהגיע למכת ערוב - שבה באו חיות רעות מרחוק - אז הוקשה לרש"י, "שהם בלתי שכיחים ורגילים, שאינם דרים עם בני אדם" ! ולכן הוצרך לתת טעם מיוחד.

ובמשכיל לדוד ביאר הקושי המיוחד שבמכת ערוב באופן אחר, שדוקא בה הי' ענין

של פגיעה בחיי המצריים (משא"כ המכות שלפנ"ז שהיו רק צער הגוף), וז"ל:

"קשה לו בטעם המכה, שאינה דומה למכות הראשונות - דבהנהו לא הי' נטילת נשמה. שהרי, במכת דם לא שייכא מיתה, שהי' אפשר להם לשתות ולא למות בצמא שכשקונים מישראל היו שותים מים כמ"ש רז"ל, ומכת צפרדעים אינה מכת מות רק צערא דגופא . . וגם מכת הכנים צערא דגופא לחוד היא. וזו היתה כוונת השי"ת, שלא להרגם אלא לצערם, למען יכירו את גבורתו יתברך שמו ולמען רבות מופתיו;

אם כן, מכה זו שהביא עליהם ערוב . . למה הביא עליהם חיות רעות, אריות ונחשים הממיתין, והלא לא הי' רצונו יתברך להרגם! ולכך הוצרך רבינו לסיים בהא: ויש טעם בדברי אגדה בכל מכה ומכה וכו'".

אולם אין הדברים מחוורים בפשט דברי רש"י - כי "עיקר חסר מן הספר":

לפי פירושים אלו הרי כוונתו של רש"י בהבאת המדרש היא לכאר בעיקר את טעמה של מכת ערוב, שיש בה קושי מיוחד;

אולם בפועל, רש"י בכלל אינו מפרש את הטעם למכת ערוב (אלא שמציין שנמצא בתנחומא), והוא מעתיק רק את הטעמים של מכת דם וצפרדע!

ד. ולחומר הענין נ"ל בזה באופן מחודש, שעיקר כוונת רש"י בהביאו את דברי התנחומא היא (א"א להטעם שבתנחומא על מכת ערוב, שרש"י לא העתיקו כלל, אלא) להטעם שמביא התנחומא על מכת צפרדע; וזהו שהעתיק רש"י מדברי התנחומא על מכת דם וצפרדע ותו לא - כי זה מה שנוגע לפירושו (וראה גם באר בשדה שפירש כעין זה).

והיינו, שכדי ליישב קושיא בענין מכת ערוב - מסתייע רש"י בדברי התנחומא שנאמרו במקורן בנוגע למכת צפרדע.

ביאור הענין (בהבא לקמן - ראה גם משנ"ת במדור זה אשתקד):

מלשון הכתוב "הנני משליח בך . . את הערוב" - ולא אמר בפירוש שיבואו חיות רעות שישחיתו כו' - מובן שעיקר החידוש וההדגשה כאן היא (לא עצם זה שיבואו חיות רעות, אלא) זה שהחיות יבואו בערבוביא.

ולכאורה קשה: מהי חשיבות הדבר שבאו החיות בערבוביא דוקא, עד שזהו עיקר החידוש במכה זו?

כדי ליישב זה, ממשיך רש"י ומביא את לשון המדרש - "בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם . . תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ציראם ולבה"ם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים":

מכיון שאחד מטכסיסי מלחמה הוא לעשות פעולות ליירא ולהבהיל את האויב (שלכן הביא הקב"ה את הצפרדעים על מצרים מכיון שהם "מקרקרים והומים"), הרי עד"ז

בנדוד"ד, הביא הקב"ה את החיות בערבוביא כדי "ליראם ולבהלם", כי כאשר החיות באות באופן שכל מין לעצמו אין הבהלה גדולה כ"כ, אבל כשבאים הרבה חיות מהרבה מינים ובערבוביא – אז הבהלה והיראה גדולות ביותר, וזו היתה הכוונה כאן – להבהיל וליירא את מצרים.

נויומתק לפ"ז ההמשך ללשון רש"י בתחילת הדיבור – "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם"; ועל זה הוא שממשיך רש"י: "ויש טעם בדבר באגדה", כלומר: ה"אגדה" מוסיפה טעם באותו דבר שנזכר קודם – והוא ה"ערבוביא".

ה. ומה שמוסיף רש"י לציין להמשך דברי התנחומא – ("וכן הצפרדעים מקרקרים והומים) וכו' בדאיתא בתנחומא" – יש לפרש כך:

לאחר מה שנתבאר, עדיין אין הענין חד וחלק לגמרי, כי: הן אמת שמה שהחיות באו בערבוביא הוא דבר שגרם לבהלה מיוחדת אצל המצריים, אבל סוף סוף למה מזכיר הכתוב במפורש רק פרט זה של "ערוב"? וכי עצם הדבר שבאו חיות רעות והשחיתו אינו נחשב?!

וליישב זה מסיים רש"י ומרמז להמשך דברי התנחומא בענין מכת צפרדע (נעתק לעיל ס"א), ששם איתא: "קרקורן הי' קשה להם מהשחתתם". כלומר: ה"רעש" שעשו הצפרדעים הטריד את המצריים יותר מאשר עצם הילוכם וכו';

שמזה מובן גם בנוגע לנדוד"ד, מכת ערוב, שזהו עיקר גדול בהמכה עד מאוד, ואין להתפלא אם כל המכה נקראת בשם "ערוב" על שם פרט זה של "ערבוביא" שגרם ל"רעש" עצום ונורא.

ודו"ק בכ"ז.

פנינים

עיונים וביאורים קצרים

להעלותם רק על חלק מסויים, הרי זה ראוי שגם הם מוגבלים, ואי"ז "אצבע אלקים".

ולכן ה' נצרך שג' מכות הראשונות יהיו גם על ארץ גושן. אבל אחרי שכבר הראה הקב"ה ש"מאת ה' היתה זאת", הרי מכאן ואילך הנה "והפליתי ביום את ארץ גושן אשר עמי עומד עלי' גו'", ולא היו המכות במקום מושבם של בני".

(נ"פ לקוטי שיהות ה"א עמ' 45 ואילך)

דבר והיפוכו במכת שחין

ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין
(ט, יא)

הקשו המפרשים, מפני מה דווקא במכת שחין מצינו ש"לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה", ותירצו באופנים שונים (ראה רמב"ן כאן, ועוד).

ויש לבאר זה, בהקדים מה שמצינו במכת שחין דבר שלא מצינו במכות אחרות. והוא שבמכה זאת נצטוו משה ואהרן לעשות כמה פעולות טבעיות. ולדוגמא:

א. היו צריכים לקחת פיח כבשן דווקא, שגדלה חמימותו ביותר. ב. בזה גופא לא די לקחת קומץ אחד, אלא היו צריכים דווקא מלא חפנים של משה ושל אהרן. ג. משה ה' צריך לזרוק את פיח הכבשן בכוח, כאילו יגיע פיח זה בכח זריקתו בכל ארץ מצרים. שמכל זה ה' אפשר להבין שהמכה הגיעה ע"י פעולה טבעית.

ולאידך, ה' ברור לכל, שלאמיתו של דבר, לא גרמו דברים אלו למכת השחין. שהרי, כאשר זרקו את הפיח כבר לא ה' חם, וגם כאשר זרק משה בכוח מלא חפנים שלו ושל אהרן, א"א ה' בדרך הטבע שיגיע עי"ז בכל ארץ מצרים!

וזהו ש"לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה", כי לא מצאו ידיהם ורגליהם בהבנת מכה זו. דאף שהבינו כבר מקודם שביכולת הקב"ה לעשות נסים גלויים, אבל חשבו שזה רק ע"י פעולות הבאות מלמעלה, ולא היו יכולים להבין שגם באמצעות פעולות טבעיות יעשה הקב"ה נסים גלויים כאלו.

(נ"פ לקוטי שיהות ח"ו עמ' 30 ואילך)

האם היו ג' מכות הראשונות

גם בארץ גושן

והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עלי' לבלתי היות שם ערוב
(ח, יח)

נחלקו הראשונים באם גם ג' המכות הראשונות לא היו בארץ גושן, אף שלא נאמרה בהם בפירוש "והפליתי גו'". האבן עזרא כתב (ז, כד. וראה שם, כט) "מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצריים והעבריים". אך בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תתיג) חלק עליו והקשה ד"אם המכה היתה גם לישראל מה ראוי יש בה לפרעה שישלח את ישראל" (וכן הוא לדעת הרבה ראשונים, הובאו בתו"ש וארא ז, ח, יג).

והנה מזה שרש"י בפירושו עה"ת לא כתב כלום, משמע שלדעתו היו הדברים כפי שנראה מפשוטם של כתובים, שרק מכת ערוב שבה נאמר "והפליתי גו'" לא היתה בארץ גושן, משא"כ ג' המכות הראשונות היו גם בארץ גושן (והא דא"י בשמור"ר פ"ט, י (רש"י) ועוד, ד"מצרי וישראל בבית אחד והגיגית מלאה מים ומצרי כו' מוציאה מליאה דם וישראל שותה מים כו' לא הובא בפירוש רש"י עה"ת כלל). וצ"ב אמאי לא חש רש"י לקושיית הרדב"ז?

וי"ל, שלפי פשוטם של כתובים, הוצרכו ג' מכות הראשונות להיות גם בארץ גושן, בכדי לפעול פעולתם.

דהנה בב' מכות הראשונות שהיו קשורות ליאור (ראה פרשתנו ז, כ "ויך את המים אשר ביאור", ושם, כח "ושרץ היאור צפרדעים") היתה הכוונה שעל ידן ידע פרעה "כי אני ה'" (פרשתנו שם, יח), ש"הלקה את יראתם" (רש"י שם). וא"כ באם לא ה' הקב"ה מכה גם את חלק היאור אשר בארץ גושן, ה' פרעה חושב שחלק הע"ז שנמצא שם אין ב"יכולת ה'" לשלוט עליו ח"ו, וכוונת הקב"ה שידע פרעה "כי אני ה'" לא היתה מתמלאת.

ועד"ז במכת כנים, מכיון שהכוונה היתה להראות שהמכה מגיעה מהקב"ה - "אצבע אלקים היא" (פרשתנו ח, טו), היתה המכה צריכה להיות בכל ארץ מצרים. כי באם היתה המכה רק על חלק מסויים, היו החרטומים חושבים דאף שלא יכלו הם להעלות הכנים כלל, אך מזה שמשה ואהרן היו יכולים

יציאת מצרים

ה'דם' זה 'צפרדע' בעבודת יציאת מצרים הרוחנית

יציאת מצרים בעבודת האדם / היציאה מה'מצרים' ו'גבולים' דקדושה, זה 'מכות'
שמביאים לכך / החמימות והקרירות לקדושה

א. ידוע ומפורסם הביאור בכך שמצות זכירת יציאת מצרים היא בכל יום, משום שקיימת גם יציאת מצרים בעבודתו הרוחנית של האדם. והיא - היציאה מהמצרים וגבולים, הן ה'מצרים' שמנגדים לעבודת ה', והן ה'מצרים' שמגבילים את עבודת ה' גופא - שתהיה רק ע"פ הגבלות השכל - טעם ודעת.

מכך מובן, שכל פרטי השתלשלות הדברים של יציאת בני ישראל ממצרים בגשמיות, מהיום הוראות גם בעבודתנו - יציאת מצרים הרוחנית.

וכשם שהדבר שהחל לשבור את קושי גלות מצרים היה המכות, כך יש גם 'מכות' דוגמתם בעבודה הרוחנית, שעל-ידם ישנה אפשרות לשבור את התוקף של 'מצרים' ולהביא 'גאולה' לנשמה.

ב. המכה הראשונה שהחלה לשבור את גלות מצרים היתה - מכת דם. טבעם של המים הוא שהם קרירים ולחים, וקרירות היא היפוכה של קדושה. כמו

לקראת שבת

יא

שמצינו ב"אבות דרבי נתן" (פל"ד, י) ד"עשרה נקראו חיים", והראשון נמנה שם הקב"ה ש"נקרא חיים", ולאחריו כל אלה שדבקים בקב"ה. נמצא, שקדושה היא חיוניות, וחיוניות מביאה חמימות. נמצא שהקרירות היא היפוכה של החיות שבקדושה.

המובן הרוחני שבדבר הוא שראשית יש לשבור את הקרירות. כשקיימת קרירות לעניני קדושה – הרי היא מולידה דברים המנוגדים לקדושה.

ולכן היתה המכה הראשונה במים, המסמלים את הקרירות. ולכן גם נהפכו המים לדם, כי דם הוא הרי חיוניות ("כי הדם הוא הנפש"), דהיינו, שבמקום הקרירות באה החיות והחמימות.

ג. המים והדם מסמלים את הקרירות ואת החמימות שבסוג הדומם, אבל גם בבעלי חיים מצוי סוג הקרירות. ומובן, שהמסמלים ביחוד את הקרירות הם בעלי החיים שנוצרו מהמים. ובענינו – מכת צפרדע דכתיב בה "ושרץ היאור צפרדעים", דהצפרדע חיה באגמים ובנהרות.

והנה, כשם שיש ענין הקרירות דקליפה – הקרירות לעניני טוב וקדושה, כך גם ישנה הקרירות דקדושה – הקרירות והאדישות לענינים הגשמיים דעוה"ז. וזאת היתה מטרת הצפרדעים, שהביאו את הקרירות (- 'בריית המים') דקדושה, ב"תנורין ומשארותיך" – בחמימות ובהתנשאות של הקליפה. שזהו השלב השני שבבירת הקליפה.

(שכן, הגם שהקליפה היא ביסודה קרירות (לעניני קדושה), אך כדי שתהיה קיימת הבחירה חייב להיות גם בקליפה דמיון כלשהו לקדושה, ולכן מצויה בה החמימות – בעניני העולם הזה).

ד. ההוראה מכך בעבודת ה':

כדי להפטר מבחינת "מצרים דלעומת זה" יש להכניס חמימות וחיות בעניני הקדושה, שכן תחילתם של כל מיני הרע היא הקרירות. יכול מישהו לדמות בנפשו: וכי מה עוול ישנו כשאין קיימת ההתלהבות בקדושה? הרי סוף סוף לא נעשים דברים של היפך הקדושה!

אך יש לדעת שאין הדבר כפי שנדמה, אי אפשר לפסוח על שני הסעיפים (לא להתלהב בעניני קדושה, וגם לא להתלהב בעניני רע), שכן האדישות והקרירות בקדושה מביאה להשתקעות בטומאת מצרים ר"ל.

ולכן משקיע היצר הרע כוחות רבים והשתדלות מאומצת לצנן התרגשותו של בן ישראל מאלקות ואפילו כשמתגלה נס ומופת גלוי בא היצה"ר וטוען: "אל לך להתרגש מכך, הן מאמין אתה שהכל בא מהקב"ה, והקב"ה הנו כל יכול שלגביו אין תופסים כל העולמות מקום כלל, ופשוט שלדידו אין כל 'בעיה' לפעול כזה נס. ואם כן למה לך

לצאת מן הכלים ולהתרגש כל כך?"

כוונתו של היצר הרע היא לצנן את ההתפעלות האלקית ולהביא קרירות ואדישות לקדושה - שזהו המקור לטומאת מצרים.

והפתרון הוא - להכות את היצר במכת "דם". דהיינו - להביא בו חמימות, התלהבות וחיות בענייני קדושה.

וכשם שיש להפעיל את החמימות של קדושה (דם), כך יש להפעיל את הקרירות והאדישות לענייני העולם הזה (מכת צפרדע). אלו הם שני הצעדים הראשונים ליציאת מצרים: סור מרע - צפרדע, ועשה טוב - דם.

ה. באופן כללי, הסדר בעבודת ה' הוא: תחילה - סור מרע, ואחר כך - ועשה טוב. וכידוע המשל בזה מהכנת דירה למלך בשר ודם, שבתחילה מוציאים ומנקים את הלכודך וכו' ורק לאחר מכן - מכניסים כלים נאים ומייפים את הדירה שתהא ראויה למלך.

אלא, שזהו רק בסדר של "מלמטה למעלה", אבל בסדר של "מלמעלה למטה" ה"עשה טוב" קודם ל"סור מרע", כלומר - מגלים מלמעלה גילויים נעלים ביותר המביאים אחר כך ל"סור מרע".

וכיון שהמכות במצרים באו מלמעלה, קדמה מכת דם (ועשה טוב) למכת צפרדע (סור מרע).

ו. אמנם הסדר האמור הוא רק בהשפעה "מלמעלה למטה", אך כיון שכל סיפורי התורה משמשים הוראת דרך בעבודתנו במשך כל הדורות, הרי טמונה כאן הוראה שיש לאדם להקדים לעתים את ה"ועשה טוב".

דמעין זה הוא החילוק שבין גליא דתורה לבין פנימיות התורה: מצד גליא דתורה קיים הסדר של "מלמטה למעלה", מן הקל אל הכבד, ואילו מצד פנימיות התורה - ההתחלה היא בריבוי אור.

זו היא הדרך ליציאת מצרים: גילוי והפצת פנימיות התורה, התחלה בהתלהבות וחיות דקדושה ("דם"), ואז באה דחית הרע. ועל ידי כך באה הגאולה הכללית - "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" במהרה בימינו, אמן.

פנינים

דרוש ואגדה

משא"כ בפרשתנו מכיון שהפיכת המטה היתה רק להראות כוחו של הקב"ה בפני פרעה, ולא להראות לו תוכן מסויים דרך הנחש, לכן ה' הנס כאופן הא' הנ"ל, ומיד כשנפסקה פעולת הנס נהפך התנין למטה, בדרך ממילא. ולכן לא מצינו שהחזיק אהרן בזנב התנין.

(ע"פ לקוטי שיחות חכ"ו עמ' 51 ואילך)

המתחיל במצוה אומרים לו גמור – רק במצוה של חסד!

על הפסוק "ותעל הצפרדע" (שמות ח, ב) פירש רש"י "צפרדע אחת היתה והיו מכין אותה והיא מתזת נחילים נחילים". ומזה שהעלה אהרן רק צפרדע אחת ושאר הצפרדעים עלו ממנה ע"י המצריים, יש ללמוד הוראה נפלאה בדרכי העבודה:

הורו חז"ל ש"המתחיל במצוה אומרים לו גמור" (פרש"י עקב ח, א ע"פ תנחומא שם ו. ובכ"מ). ולכן באם יש לאדם ספק אם השלים את כל המצוה, עליו להוסיף ולהשתדל עד שידע בכיורו שגמר את המצוה.

אמנם כ"ז במצוות כמצות הצדקה וכדומה, אבל אם המצוה היא להעניש וכיו"ב הרי להיפך, דבאם ישנו חשש שכבר גמר את המצוה אסור לו להעניש יותר.

ולכן לא העלה אהרן את כל הצפרדעים, כי מכיון שיש מקום לומר שיצא ידי חובתו בהעלאת צפרדע אחת הסתפק בזה ולא העלה יותר.

(ע"פ לקוטי שיחות חס"ו עמ' 85-84)

ב' אופנים בהפיכת המטה לתנין

ויבלע מטה אהרן את מטותם

(ז, יב)

בפ' שמות (ד, ה) כתיב "ויאמר ה' אליו מה זה בידך, ויאמר מטה גו, וישליכהו ארצה ויהי לנחש גו, וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפור", והיינו, שהפיכת התנין חזרה למטה לא היתה בדרך ממילא, כ"א ע"י שהחזיק משה בזנב התנין. וא"כ יוקשה מדוע לא מצינו גם בפרשתנו שיחזיק אהרן בזנב התנין כדי שיהזור להיות מטה?

וי"ל בזה, ע"פ מה שמצינו שני אופנים בניסים:

א. קריעת ים סוף – "שהולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, ויבקעו המים ונצבו כמו נד וכחומה, ואילו הפסיק ה' את הרוח כרגע, היו המים חוזרים וניגרים במורד כדרכם וטבעם" (ל' אדמו"ר הזקן בשער היחוד והאמונה פ"ב), והיינו, שמצד טבעם היו המים יורדים וניגרים במורד כו', והנס פעל בכל רגע שיעמדו המים כמו חומה.

ב. כמו זה שהיתה ידו של משה מצורעת כשלא, שאחרי הנס, היתה ידו של משה מצורעת באופן טבעי, ורק לאחר שהשיב משה את ידו לחיקו בציווי הקב"ה, עברה הצרעת. שכאן אין הנס צריך להתחדש בכל רגע, כ"א ע"י הנס שנתנה הטבע לגמרי, וכדי להחזיר את המצב לקדמותו צריך נס אחר.

ועפ"ז י"ל, דזהו החילוק בין הפיכת המטה לתנין שבפרשתנו להפיכתו לתנין בפ' שמות.

דהנה בפ' שמות היתה הפיכת התנין לנחש ל"רמז לו שסיפר לה"ר על ישראל... ותפס אומנתו של נחש" (רש"י שמות שם, ג), והיינו שרצה הקב"ה להראות למשה את ענין הנחש דווקא, ולכן נהפך המטה ל"נחש" לגמרי, וכאופן הב' הנ"ל, ורק אחרי שהחזיק משה בזנב התנין (בציווי הקב"ה) חזר התנין להיות מטה.

הידושי סוגיות

לימוד תורה בשבעים לשון

יביא דברי המפרשים בביאור הנפקותא לדינא בפלוגתא אם תורה נאמרה בכל לשון או בלשון הקודש דוקא, ויסיק דלכו"ע יש גדר תלמוד תורה גם בשאר לשונות - ע"י תרגום התורה לכל לשון ע"י משה בר"ח שבט / יבאר בהמשך לזה כללות גדר "משנה תורה" שנאמר "מפי עצמו" של משה, אף שהאומר דאין התורה מפי הגבורה ה"ז כופר

ניתנה לקרותה אף בכל לשון או דבעי דוקא בלשון הקודש. ועי' בתוס' (בסוטה שם) בשם ר"ח, ובחי' הרשב"א (ברכות שם) מה שהביא בשם רב האי גאון.

ובשטמ"ק נח"י המיוחסים להריטב"א (ירושלים, תשד"מ) האריך בסיכום השיטות שיש בביאור דברי הגמ' האלו, וז"ל: "ואם תאמר ומאי נפקא לך מינה אי בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון אי לשינון בכל לשון ששינה וקורא יצא, ורש"י ז"ל פירש פרק ב' דמגלה דנפקא מינה לענין לקרות בספר תורה בבית הכנסת, והקשו עליו (ראה תוס' ורשב"א בברכות שם) שקריאת ספר תורה לא מצינו שיהא מן התורה אלא תקנה היתה

יביא דברי המפרשים בביאור הנפקותא לדינא בפלוגתא אם תורה נאמרה בכל לשון או בלשון הקודש דוקא, ויסיק דלכו"ע יש גדר תלמוד תורה גם בשאר לשונות - ע"י תרגום התורה לכל לשון ע"י משה בר"ח שבט

מצינו בש"ס (ברכות יג, א. מגילה יז, ב. סוטה לג, א) דנחלקו הדעות אי כל התורה כולה בכל לשון נאמרה או דכל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה, ופי' רש"י דהיינו שנחלקו לענין קריאתה, אי שפיר

הב' הפלוגתא היא אי יוצא חובת קריאה כשכתובה בכל לשון), אבל אינו ענין לחובת ת"ת דיחיד, אלא ודאי הלומד בכל לשון מקיים מצות תלמוד תורה. אבל לפירוש הג' הוא פלוגתא בענין לימוד התורה גם ביחיד, ולמ"ד דבלה"ק נאמרה אין אדם יוצא ידי והגית בו אלא בלה"ק. ועייג"כ כעין זה במאירי לברכות שם, דפי' שהוא לענין אי יוצא בלימוד בכל לשון ידי מצות והגית בו יומם ולילה.

ולפום ריהטא הי' מקום לטעות דאליבא דהך פירושא הנחלקו לענין לימוד התורה, הנה למ"ד בלה"ק נאמרה ליכא בלימוד בשאר לשון גדר דברי תורה כלל.

ובאמת לכאורה מקום הי' לומר כן בכלל לכולי עלמא, דהנה, ידוע מ"ש הרמב"ן (תשא ל, יג) אודות לשון הקודש², "שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההוא נאמרו. . הוא הלשון שהקב"ה. . מדבר בו"; ועפ"ז, כיון שענינה של תורה הוא - תורת ה', "אשר נתן לנו את תורתו" (כנוסח ברכות התורה), לכן, הי' צ"ל לכאורה לימוד התורה בלשון הקודש דוקא, הלשון "שהקב"ה. . מדבר בו".

ולא רק בנוגע לתורה שבכתב, שגדרה הוא - כשמה - הכתב, דיוק האותיות לא חסר ולא יתיר, כפי שניתנה מפי הגבורה (ועד שהקריאה בתושב"כ (אע"פ שאינו מבין) נחשבת לימוד התורה (הל' תלמוד תורה לאדמו"ר הוקן פ"ב סי"ב - עיי"ש ראייתו

ממשה ועזרא, ויש אומרים דרש"י ז"ל הכי קאמר לענין קדושה אם היא בקדושתה שתהא ראוי' לקרות בה בבית הכנסת, אם תמצא לומר בלשון הקודש נאמרה אם היא כתובה בלשון אחר משאר לשונות אינה קדושה לקרות בה בבית הכנסת וטעונה גניזה, ואי אמרינן בכל לשון נאמרה אפילו אם כתובה בכל לשון היא קדושה כבלשון הקודש. ויש אומרים (וכ"ה בתוס' וברשב"א בברכות שם) דנפקא מינה לאותן פרשיות שצריכות לקרות בלשון הקודש [מדין תורה] כגון פרשת בכורים וידידי מעשר ופרשת משוח מלחמה ופרשת עגלה ערופה ומקרא חליצה וכל אותן ששנו בסוטה פרק ואלו נאמרינן. . אבל הראב"ד ז"ל כתב וזה לשונו, הא דדייקינן מרבנן על התורה אם נאמרה בכל לשון אם לא, לא על הכתיבה שכתב משה נאמרה, שהכל יודעים שלא נכתבה בספר אלא בלשון הקדש ולא נכתבו שאר לשונות אלא על האבנים שבגלגל כדכתיב באר היטב [וכמשי"ת בזה להלן בארוכה], אלא על התלמוד שלמדו הקב"ה למשה ומשה למד אותה לישראל, לפי שהיו בהם גרים משאר לשונות¹ נסתפק לנו אם הי' מלמדה לכל אחד ואחד בלשונו, וכן כל אחד ואחד יוצא ידי שינון בלשונו או שמא לכולם שונה בלשון הקדש ואין אדם יוצא ידי והגית בו אלא בלשון הקדש". ע"כ.

והנה, לב' הפירושים הראשונים בשטמ"ק הנפק"מ היא לענין חובת קריאה בלבד (דלפי' הא' הפלוגתא היא אי יוצא חובת קריאה כשקורא בכל לשון, ולפי'

(2) וכ"ה בכמה ספרים - ראה בארוכה אגרות קודש אדמו"ר מהורש"ב נ"ע ח"ב ע' תתטז ואילך. וש"נ.

(1) ראה להלן הערות 14-15.

איברא, דודאי כ"ז אינו אמת, וכאשר אדם מוציא מפיו עניני תורה בלשונות האומות, ה"ז מוציא מפיו "דברי תורה" ואסור לדברם קודם ברכת התורה, ובבית הכסא וכו'. והיינו דגם למ"ד דתורה בלה"ק ניתנה, ואליבא דפי" השטמ"ק הנ"ל (והמאירי) דהיינו שאין יוצא מצות והגית בשאר לשונות, מ"מ גם על עניני תורה הנלמדים בכל לשון חל הגדר דברי תורה ונקראים ת"ת⁷, אף שאין זה הלשון שבו ניתנה התורה מפני הגבורה, ורק שאינו יוצא במצות והגית.

ובטעם הדבר י"ל, כי אף שמפי הגבורה ניתנה מעיקרה בלה"ק – מ"מ חלה בה קדושת התורה, והוא עי"ז שתרגמה משה בשבעים לשון בראש חודש שבט בסוף ימיו, וכדאמרו רז"ל (ב"ר פמ"ט, ב. וראה תנחומא דברים ב) עה"פ (דברים א, ג. שם, ה) "ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חודש באחד לחודש גו' הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר", דהיינו שפירשה להם בשבעים לשון (והובא בפרש"י על הכתוב שם, ה)).

ומעתה י"ל דאף שלענין חובת קריאה (או חובת והגית אליבא דפירוש השטמ"ק הנ"ל) יש מקום לחלוק אי שפיר בכל לשון יוצא ידי חובה זו, מיהו עדיין קדושת דברי תורה ודאי ישנה לכו"ע בכל לשון, והוא

מדין ברכת התורה), הרי ודאי שיש מקום לומר שקריאת תורה שבכתב היא דוקא בלשון הקודש³ (הלשון שבה ניתנה מפני הגבורה, כנ"ל בארוכה מדברי המפרשים); אלא אפילו בנוגע לפירוש התורה וכללות תושבע"פ, הגם שלכאורה נוגע ההבנה (שלכן אם אינו מבין מה שלומד "אינו נחשב לימוד כלל" (הל' ת"ת שם סי"ג, וכ"כ בשו"ע שלו או"ח ס"ג ס"ב – ממג"א שם סק"ב)), מ"מ, הרי הרהור לאו כדיבור דמי (טוש"ע (וראדה"ז) או"ח סי' סב. הל' ת"ת שם סי"ב. ועוד. וראה בפרטיות אנציקלופדי' תלמודית ערך הרהור כדיבור. וש"נ), ויש כמה דינים החלים על הדיבור בד"ת (ראה נ"כ טוש"ע שם ושם סי' פה. ובפרטיות – אנציקלופדי' תלמודית שם סי"ג, סי' ס"ז. וש"נ), גם בתורה שבע"פ, כגון האיסור לדבר בד"ת כשהוא ערום משא"כ הרהור מותר (שו"ע אדה"ז או"ח סו"ס עה); וכן פסק אדה"ז (שו"ע או"ח סמ"ז ס"ב) שאין מברכים ברכות התורה על הרהור בד"ת אלא רק על דיבור דת"ת⁴, ועוד. וכיון שגם תושבע"פ היא "מעם ה'" (לשון הרמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח⁵), תורת ה" – מקום לומר, שהשם וגדר ד"דברי תורה" חל רק על דיבורים שהם בלשון שהקב"ה מדבר בו, היינו לשון הקודש.

(3) ראה אוה"ת תבוא (כרך 1) ע' ב'שצד.

(4) וראה גם הל' ת"ת שם סי"ב, ש"אינו יוצא בלימוד זה [בהרהור לחוד] י"ח מצות ולמדתם אותם.

(5) וראה כס"מ שם שקאי גם על הכופר בפירושה. וכן מפורש בפינה"ש הקדמה לפ' חלק יסוד הח' בסופו.

(6) וראה לקמן ס"ב בהגדרת תושבע"פ.

(7) לא רק בלשון ארמי [שניתנה מסיני – רמ"א אה"ע ר"ס ככו. וראה רש"י קידושין מט, סע"א. שו"ע אדה"ז או"ח סרפ"ה ס"ב. ועוד. וראה בארוכה לקו"ש חכ"א (ע' 447 ובהערות שם. וש"נ). וע"ד החסידות ראה אוה"ת לנ"ך ע' תתקדן] – אלא באיזו לשון שהיא משבעים לשון.

ובזה יתיישב נמי גופו של דבר, בשביל מה הוצרך משה רבינו לפרש את התורה לִישׂראֵל¹⁰ בשבעים לשון, שהרי בניִי דברו בלה־ק, כמחז"ל (מכילתא בא יב, ו. ועוד) שלא שינו את לשונם¹¹. ובלבוש (על פרש"י דברים שם) כתב "דחשש אולי אינם כולם בעלי לשון הקודש ולא הבינוהו כלום, דודאי עם רב כזו שהם יותר מששים רבוא יש בהם בעלי לשונות הרבה¹², לכך אמר רש"י בשבעים לשון, כלומר כיון שחשש שמא יש בהם בעלי שאר לשונות . . . ודאי הוצרך לפרש להם בכל השבעים לשונות דהי מינייהו מפקת שמא מאותו לשון שישאר שלא לפרש יש בהם והם לא יבינוהו". אבל לכאורה פירושו צע"ג, דאם משה רבינו חשש מזה, למה המתין עד עתה, בסוף ארבעים שנה, לפרש את התורה בשבעים לשון, ולא עשה כן תיכף לאחר מ"ת¹³. ועוד זאת, וכי מפני "חשש

ע"י שתרגמה משה לכל התורה בשבעים לשון. דהיינו שעיי"ז שמושה עצמו בסוף ימיו, בר"ח שבט, פירשה בשבעים לשון – שפיר נכנס בזה לכו"ע גדר דברי תורה⁸, וזהו ענין פעולתו בתרגום זה שהגם שאי"ז הלשון שהקב"ה מדבר בו – חל ע"ז הגדר דדברי תורה, וכנ"ל דמחוייב אדם ע"ז בברכת התורה וכו'.

והטעם שענין זה נעשה ע"י משה רבינו דוקא הוא, כי כל עניני תורה נמסרו לבניִי ע"י משה דוקא, "משה קבל תורה מסיני" (יש מ' אבות), ועד שאמרו חז"ל (ראה מגילה יט, ב. ירושלמי פאה פ"ב ה"ד. שמור' רפמ"ז. ועוד)⁹ ד"כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל נאמר לִמְשֵׁה מסיני". וכך הוא בענין זה, שחלות שם תורה על דברי תורה הנאמרים בשבעים לשון יכולה לבוא רק ע"י משה.

8) ויש לומר, שמעין זה מצינו גם בתורה גופא, שיש בה מלשונות העמים, כמו "יגר שהדותא", "טוטפות" (ויצא לא, מז), בא (יג, טז), ואתחנן (ו, ח)^{*} ועוד – שהטעם שתיבות אלו נכללו בתורה (שהיא כולה "מפי הגבורה"), הוא כדי שתחול קדושת התורה על תיבות אלו, שעיי"ז נעשו לשונות האומות מוכשרים "להעביר" על ידם דברי תורה^{**}, ומעין זה נמשך בכללות הלשונות כאשר לומדים בהם תורה.

9) וראה הנסמן בלקו"ש ח"ט ע' 252 הע' 20, 21.

* וכפשטות לשון רש"י שם שהוא לשון העמים. אבל בשל"ה (תס, ב. הובא באוה"ת ואתחנן ע"י שכז) ש"תיבות הנ"ל הם לה"ק ונבללו בלשון יוני או בכתפי או באפריקי". ע"ש.

** וי"ל שעיי"ז ניתן הכח להכניס בכ"ז ספרי קודש הפדקים בדניאל, עזרא (וכיו"ב) שהם בלשון ארמי (דלא כתיבות הנ"ל בחומש, שלפי השל"ה הם תיבות בלה"ק, כבהערה הקודמת).

10) ברש"י סוטה (לה, ב ד"ה היאך למדו אוה"ע) ש"לא נצטוו לכותבה בשבעים לשון אלא לבא וללמדה כל הרוצה שלא יהא פתחון פה לאותם האומות לומר לא ה' לנו מהיכן ללומדה" (וראה גם רד"ק יהושע ח, לב).

11) וראה רד"ק תהלים קיד, א.

12) ראה פרש"י בא (יב, לח) שה"ערב רב" – "תערובות אומות של גרים".

13) בבאר בשדה על פרש"י שם, ד"אחר שבאו לעבר הירדן שכבר כבש סיחון ועוג היו האומות באין להתגייר [וראה רש"י נצבים כט, ין שנפל פחדם על כל העמים והם לא היו מכירים לשה"ק לכן הוצרך משה לבאר התורה בע' לשון".

וגם לפמש"כ השטמ"ק דהמ"ד (שם) ד"כל התורה כולה בכל לשון נאמרה" ס"ל דכשמושה למד תורה לישראל, "לפי שהיו בהם גרים משאר לשונות . . . ה' מלמדה לכאו"א בלשונו", לכאורה צ"ל שיש

אולי אינם כולם בעלי לשון הקודש" הוצרך משה להטריח את כל בני לשמוע פירוש כל התורה בכל שבועים לשון! ויש שכתבו (הובא באמרי שפר על פרש"י תבוא כז, ח) "שמפני שראה משה רבינו ע"ה שישראל יגלו לבין שבועים אומות לפיכך באר אותה בשבועים לשון שבאיזה מקום שישראל יבואו ילמדו באותו לשון". וגם תירוץ זה דורש ביאור, דכיון שדבר זה אינו נוגע לפועל עד שיגלו ישראל בין שבועים אומות - למה הוצרך משה רבינו ללמד כ"ז - כל התורה שבועים פעמים כל פעם בלשון אחרת ושרוב בני כולם לא הבינו אותן בכלל, וכמחז"ל שאפילו בסנהדרין רק אחדים הבינום (ראה סנהדרין יז, ריש ע"ב וברש"י שם. תוד"ה ויודעים מנחות סה, א) - ולא סמך על חכמי ישראל באותם הדורות שיהי צורך בכך. אמנם לפי הנ"ל הכל מבואר היטב, דטעם מיוחד הי בתרגום זה, לא בשביל עצם הדבר שיוכלו להבין בעלי שאר לשונות בשעת מעשה, אלא פעולתו בזה היתה שעייז חל שם "תורה" על דברי תורה הנלמדים ע"י בני"ש בשאר לשונות].

ומעתה יש לבאר נמי מה שמצינו בנוגע לתרגום התורה בשבועים לשון, שנכפל הדבר גם בכתיבה (וכנ"ל בדברי השטמ"ק בשם הראב"ד), דלאחרי שפירש משה רבינו את התורה בשבועים לשון, צוה "משה וזקני ישראל את העם . . . ביום אשר תעברו את הירדן גו' והקמות לך אבנים גדולות גו'

חידוש בהא שבסוף שנת הארבעים פירשה להם בשבועים לשון.

וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב" (תבוא כת, א-ב. שם, ח), ואמרו בש"ס (משנה סוטה לב, סע"א. והובא בפרש"י תבוא שם, ח) דהיינו "בשבועים לשון", הרי שנוסף ע"ז שפירש להם התורה בשבועים לשון בע"פ, צוה שיכתבו את התורה בשבועים לשון [ולפי דברי הש"ס להלן שם (לה, ב. מתוספתא שם פ"ח, ד) 'ג' מיני אבנים היו, א' שהקים משה כו' ואתיא באר באר"י¹⁴, עולה שגם משה רבינו עצמו כתב כל התורה כולה על אבנים (כמ"ש התשב"ץ ח"א ס"א ג' (ועוד)¹⁵]. וע"פ משנת"ל מוכן הטעם ששניהם צ"ל, דהנה הרמב"ם (פיהמ"ש סוטה שם) פי' שהכתיבה היתה "בכתיבת כל אומה מאלו האומות". ונמצא שאין החילוק בין הא ד"בע" לשון פירשה להם" וכתיבת התורה בע' לשון רק אם הי זה בע"פ או בכתב, אלא גם כשהמדובר הוא רק בלשון האומות [ועדיין אין כאן צורת כתב האותיות דלשון האומות] או רק בכתב האומות [ועדיין יש לפרש דהיינו שהדברים היו בלשון הקודש ורק שנכתבו בכתב אותיות האומות¹⁶]. והם שני הענינים ד"פירשה להם" והכתיבה - שהם ב' פעולות, האחת שיהי חל שם וגדר תורה על התורה הנלמדת בלשונות

14 ובתשב"ץ הנסמך בפנים בסמוך גריס בגמ' "מה להלן באבנים אף כאן באבנים".

15 וראה גם עיון יעקב לע"י סוטה שם. מנחת ביכורים לתוספתא שם. - ובאוה"ת ויצא (כרך ה' - תתסא, ב) ד"בסוטה . . . משמע דפי' משה באר שכתב את התורה על האבנים בשבועים לשון".

16 ויעוי' בתוי"ט למשנה סוטה שם שכתב "בכתב ולשון של ע' אומות". וראה לקו"ש חכ"ד ע' 1 הערה 9.

לענין "קפ"ת שבמשנה תורה", אלא כל ספר משנה תורה אמר משה "מפי עצמו". ובפירושו הדברים האריכו במפרשים (אברבנאל ריש דברים. ועוד)²⁰, דלכאורה איך אפ"ל על פסוק מחמשה חומשי תורה שמשו "מפי עצמו" אמרו (ולא "מפי הגבורה") - והרי הלכה ברורה היא ש"האומר שאין התורה מעם ה'. . אפילו תיבה אחת, אם אמר משה אמרו מפי עצמו ה"ז כופר בתורה" (רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"ח (ע"פ סנהדרין צט, ב))²¹. ומפורש ברמב"ם (הל' תפלה פי"ג ה"ו) לענין "שמונה פסוקים שבסוף התורה" - "שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם". וצ"ע טובא. אלא מבואר בזה ע"פ דברי התוס' (מגילה שם) "משה מעצמו אמרם - וברוח הקודש", כלומר, שגם (קללות שב)משנה תורה ברוה"ק נאמרו והוי בכלל תורה שנאמרה "מפי הגבורה", אלא שב"מפי הגבורה" יש כמה דרגות²² (ולגבי "פי הגבורה" שבד' ספרים הראשונים, הרי "רוה"ק" שבמשנה תורה בגדר "פי עצמו" ייקרא, וכדלקמן).

אמנם עדיין צריך ביאור, דכיון שגדרה של תורה שבכתב (חמשה חומשי תורה) הוא שכולה "מפי הגבורה" (ובזה שונה היא מנביאים וכתובים שגם הם נאמרו ונכתבו בנבואה או ברוה"ק, אבל אינם בכלל אותה דרגא של "מפי הגבורה"

האומות, והשנית - שיהי' חל שם תורה על כתב האומות, שהספרים בעניני תורה שנכתבו בכתב האומות, הרי הם ספרי קודש ואסור לנהוג בהם מנהג בזיון וכו'¹⁷ [היינו ספרים בעניני תורה כו' (ולא קדושת כ"ד ספרי קודש¹⁸)]. - וראה בשו"ע אדמו"ר הזקן (או"ח סשל"ד סי"ב) מש"כ ע"פ הש"ס והפוסקים בגדר קדושת ספרים שאינם כתובים בלה"ק].

ב

יבאר בהמשך לזה כללות גדר "משנה תורה" שנאמר "מפי עצמו" של משה, אף שהאומר דאין התורה מפי הגבורה ה"ז כופר

והנה, לפי פשוטו מדבר כתוב זה ("הואיל משה באר את התורה הזאת") באמירת משנה תורה, שמזה מובן, שפירוש התורה ע"י משה רבינו "בשבעים לשון" תוכנו קשור עם החידוש דמשנה תורה.

ויובן בהקדם מה דגרסינן במגילה (לא, ב) דקללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן (דלא כקללות שבתורת כהנים (פ' בחקותי), ש"משה מפי הגבורה אמרן"). וכבר כתבו בזה (ש"ך עה"ת ואוה"ח ר"פ דברים. ועוד)¹⁹, דכלל זה נאמר לא רק

17) ראה פתחי תשובה יו"ד סרע"א סק"כ (משו"ת חו"י סק"ו). שו"ע אדה"ז דלהלן בפנים.

18) ולהעיר מדעת הי"א הג"ל בשטמ"ק (בדעת רש"י), "דאי אמרינן בכל לשון נאמרה, אם כתובה בכל לשון היא קדושה כבלשון הקודש", "שתהא ראוי לקרות בה בבית הכנסת".

19) וכבר מבואר הוא בזהר ח"ג רסא, א. וראה

בזה בארוכה אוה"ת ר"פ דברים.

20) וראה בפרטיות תו"ש מילואים לפ' משפטים (כרך יט) סל"ג פ"ב. וש"נ.

21) וראה רמב"ן בהקדמתו לפי' עה"ת. ועוד.

22) כן צריך לפרש לשיטת התוס'. משא"כ לפי תירוצים אחרים המובאים בתו"ש שם. ואכ"מ.

וכדרך זו יש לכאר גם דברי הזהר (ח"ג רסא, א²⁴) שמשנה תורה נק' "תורה שבע"פ"25 והיא מקורה של תושבע"פ²⁶. וביאור השייכות של משנה תורה לתורה שבעל פה, בהקדים המבואר בכמה מקומות²⁷ בחילוק בין "פי הגבורה" שבד"ספרים הראשונים ו"פי הגבורה" שבמשנה תורה, דספרים הראשונים נתגלו ע"י הקב"ה, אלא שהי' באמצעותו של משה, שהקב"ה שם את הדברים בפיו, ומשה הי' מעתיקן בכתב, באופן שלא התערבה דעתו והשגתו של משה במסירת הדברים; משא"כ במשנה תורה, אף שגם הדברים שבמשנה תורה נאמרו "מפי הגבורה", מ"מ התגלות הדברים היתה ע"י משה, שמשה הי' מדבר מעצמו את דברי ה' אשר השיג בדעתו. והיינו שדברי הקב"ה

כמו תורת משה. יעוי" בארוכה הקדמת האברבנאל לנביאים הראשונים בחילוק בין תורה נביאים וכתובים); וא"כ למה נכללו בתורה שבכתב גם דברי משה שנאמרו (רק) "ברוה"ק", ועד שלגבי ד' ספרים הראשונים הם בגדר "מפי עצמו".

ויש לומר הביאור בזה, דידוע מה שאמרו (תענית ט, א) "מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא", ופרש"י "ולא רמזה משה באורייתא, שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים ובכולם יש סמך למצוא מן התורה". ועפ"ז י"ל, שכשם ש"תוכן הדברים שבנ"ך" יש סמך למצוא מן התורה", כך הוא בנוגע לאופן התגלות הדברים שבנ"ך, שכדי שיחול עליהם שם "תורה", צ"ל "יסוד" להתגלות כזו בתורת משה עצמו. כלומר, דהענינים שבספרי נביאים וכתובים (שנתגלו ע"י נבואה ורוה"ק) אינם רק בגדר "דברי נביא" (וכיו"ב), אלא הם "תורה". שלכן הציוויים שבהם, חייבים אנו לקיים (לא) מצד החיוב לשמוע אל דברי הנביא, אלא מצד חיוב התורה לקיים "דברי קבלה" (אלא שאין בהם אותו החומר כדברי תורה, חמשה חומשי תורה)²³. ויש לומר, שהיסוד לזה (שיחול על דברים שנתגלו ע"י נבואה או רוה"ק גדר "תורה") בתורת משה גופא, הוא משנה תורה, שנאמר (רק) "ברוח הקודש", ומ"מ ה"ה חלק מתורת משה, "שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם".

24) וראה גם זח"א ר"פ ויצא קמו, ב - בסתרי תורה.

25) וכמבואר בספר מגלה עמוקות (אופן רמו. וראה לקו"ת במדבר טו, ג. ועוד) ש"ענין משנה תורה היא על סוד תורה שבעל פה שקיבלו ישראל בסוף מ' שנה בכניסתם לארץ", וזהו גם הרמז בכך ש"מ' דורות ממש רבינו עד רבי* ססידר המשניות" - על דרך "מ' שנה שהמתינו (ישראל) לקבל תורה שבעל פה".

26) ולהעיר מספרי דברים שם, ד"באר את התורה הזאת" כולל פירושי תושבע"פ - הובא בהקדמת הרמב"ם לפיה"מ.

27) ראה זח"ג ג, ז, רע"א. רסה, א) "מפי ההוא קול דאחיד ביי". וראה לקו"ת שה"ש כ, ג. אוה"ת אמור (כרך ג' ע' תתמ-מא). דברים ע' ו. לקו"ש ח"ד ע' 1087 ואילך. חיי"ט ע' 10 ואילך. - ועיין תפארת ישראל למהר"ל פמ"ג.

* כ"ה במג"ע שם. וצ"ע, שהרי מ' דורות הם עד רב אשי (הקדמת הרמב"ם לסי' ה').

23) ראה בפרטיות אנציקלופדי' תלמודית ערך דברי קבלה. וש"נ.

והשגתו של לומד התורה; אבל לאידך, כל תוכן לימוד תורה הוא לגלות דבר ה'. כלומר: ההלכה תלויה (לא בהבנת האדם, אלא) שזהו רצונו ית', כי מהותה של תורה היא - חכמתו ית', אלא שהקב"ה מסר אותה לבניי שהם יגלו אותה ע"י הבנתם. וכיון שכל הגדרים שבתורה צ"ל להם יסוד בתורת משה, לכן ענין זה - שיחול שם תורה ("תורת ה'") על דבר חכמה שנתגלה ע"י דעתו והשגתו של אדם נברא - בתורת משה, הוא במשנה תורה, שגם שם ישנם שני קצוות אלה, שהיא דבר ה' שנתלכשה בדעתו והשגתו של משה, ועי"ז שישנו גדר זה בתורת משה, נמשך כן גם בכללות תורה שבע"פ²⁸.

ומעתה יתבאר יותר בטוב טעם, אמאי ביחד עם אמירת משנה תורה - "בשבעים לשון פירשה להם". כי כשם שע"י אמירת משנה תורה פעל משה שהשגת התורה של בן אדם (הלומד לפי כללי התורה) נעשית חלק מתורת ה' (וקודם שלומדים אותה חייבים לברך ברכת התורה, "אשר נתן לנו את תורתו") - כך הוא בענין הלשון שלומדים בה תורה, ש"בשבעים לשון פירשה להם" כדי שיחול גדר של תורה גם על לשון (שאינה לשון שהקב"ה "מדבר בו", אלא לשון) עם ועם, לשונות בני"א, כנ"ל בארוכה.

נתלכשו בדעתו של משה, ולכן מסרם משה לבניי כאילו ה' אומרם "מפי עצמו" [ויתבארו עפ"ז דברי הראב"ן (סל"ד) הועתק בהגהות מהר"ב רנשבורג ליבמות ד, א]] שפי' הא דאמרו (ברכות כא, ב. יבמות שם) ד"אפילו מאן דלא דריש סמוכים בעלמא במשנה תורה דריש" - וטעמא משום דכל התורה מפי הגבורה נאמרה ואין מוקדם ומאוחר אבל משה שסידר משנה תורה פרשה אחר פרשה לא סידר אלא להדרש". וי"ל דכוונתו היא, שבד' ספרים הראשונים שהקב"ה שם דבריו בפיו של משה (מבלי התערבות דעתו והשגתו של משה), אין הכרח דאיכא טעם בשכלו דמשה בסמיכות הדברים, ולכן לא דריש סמוכים. משא"כ במשנה תורה שהדברים וסדרן השיג משה בדעתו, ומעצמו ה' אומר את דברי ה' אשר השיג, א"כ בהכרח סדר הדברים מובן ומושג, ואיכא למדרש סמוכים - "לא סידר אלא להדרש"].

וע"פ הנ"ל גבי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא - יש לומר, שהטעם שהוצרך להיות ענין כזה בתורת משה (שהתגלות הדברים תהי' באופן שבתחלה נתלכשו בדעתו והשגתו של משה רבינו) הוא - כי זהו ה"יסוד" לגדר תורה שבע"פ. דהנה בנוגע לתורה שבע"פ מצינו דבר והיפוכו: מחד גיסא, התגלותה (מלבד הענינים שהם הלכה למשה מסיני ובאו בקבלה) היא ע"י בני ישראל, שהם המגלים עניני תורה שבע"פ, ע"י לימודם. ובזה מוכרחת דעתו

28) ראה גם לקו"ש ח"ט שם (ע' 12). וראה לקו"ש חט"ז ע' 208.

תורת היים

מכתבי קודש עם עצות והדרכות
בענייני עבודת השי"ת בחיי היום יום

עבודת ה' – צעד אחר צעד

מכתבי קודש בדרכי עבודת השי"ת, שהסדר בזה צריך להיות צעד אחר צעד, ורק עי"ז יוכל לעלות בדרך העולה בית א-ל

ככל ענין שבקדושה, הסדר הוא צעד אחר צעד

במענה למכתבו מ... אודות האברך... טוב עושה מה שמחנך אותו צעד אחר צעד, והרי כבר נאמר בכבוש ארץ ישראל הגשמית, שמזה למדים גם לכבוש א"י ברוחניות, מעט מעט אגרשנו...

(אגרות קודש חייז אגרת וקנב)

...ככל ענין שבקדושה, הסדר הוא צעד אחר צעד וכלשון הכתוב בהנוגע לגירוש הרע ונצחון הטוב, מעט מעט אגרשנו.

(שם אגרת ורעד)

תחליט לילך בכיוון הרצוי... ולהתחיל בצעד הראשון

...קרוב לומר, אשר כפי הרגיל, אי אפשר להשתנות ממצב רוח קיצוני אחד למצב רוח הפכי בהחלט, אבל אין זה הכרח ומספיק אם תחליט בקבלתה מכתבי זה שעלי לילך בכיוון הרצוי, זאת אומרת לחיים פעילים, ולהתחיל בזה בפועל בצעד הראשון, ואז צעד אחר צעד המצטרפים אחד לשני ולשלישי, תמצא עצמה במשך זמן לא ארוך בדרך המלך, זאת אומרת הדרך המובילה לחיים של סיפוק נפשי ומשביעים רצון...

(שם חייג אגרת ד'תשלז)

המוכרח הוא שיחליט שזהו מטרתו ויתחיל תיכף

...כמוכן נבהלתי לכתבו על דבר שנאה וכו'¹ - דיבורים בטלים ומבוטלים בהחלט, ובאים אך ורק מהעדר סדר וכו' בכל דרכיו שבמילא מחליש בריאות הגוף, ממעט בטוב לבב והשמחה וכו'.

ומוכרח אשר סוף יסדר עצמו בחיים מסודרים (וידוע עד כמה דרש זה מכל אחד ואחד - כ"ק מורי וחמי אדמו"ר). וכוונתי פשוטה - סדר באכילה ושתי' ושינה וכו' ועד לסדר בעניני פרנסה. ואף שקשה לשנות עצמו מן הקצה אל הקצה תיכף ומיד (וגם אין מוכרח, כי אם) המוכרח הוא שיחליט שזהו מטרתו ויתחיל תיכף לשפר המצב צעד אחר צעד. ובטוחני שהשי"ת יצליחו בזה. הצעדים בפועל² - יתייעץ עם ידידיו באה"ק ת"ו ונאמר ותשועה ברוב יועץ.

בברכה לבשורות טובות בכל האמור ומתוך מנוחה שמחה וטוב לבב.

(שם ח"כ אגרת זתק)

מעט מעט, אבל בתוקף הכי גדול

במענה על מכתבו . . בו כותב מהנהגתו ואודות הענינים אשר לעת עתה אינם בסדר. והנה בכגון דא העצה היא כמבואר בכמה מספרים הק' שלא להתעמק ולבלות הזמן בהתבוננות במצב איך שהוא בלתי רצוי וכו', כי אם להתנהג מתאים להוראת נשיאנו הק' שטובה פעולה אחת מאלף אנחות, ופעולה בצד הקדושה היא לא בדרך קפיצה מן הקצה אל הקצה, שאין זה אלא הנהגה בהוראת שעה, כי אם בהליכה דרגא אחר דרגא, וע"ד שנאמר מעט מעט אגרשנו, וכמו שנאמר גם בלימוד התורה קובץ על יד ירבה.

ופשיטא שצריכה להיות הנהגה זו בתוקף הכי גדול, זאת אומרת חרטה גמורה על העבר קשי העורף, להתחזק באותן הענינים שהוטבו כבר מתמול, שזה גופא מוסיף מרץ בקיום הענינים והכנה טובה להוספה בזה למחר. ואף שלכאורה יוכל הטוען לומר שדרך ארוכה היא יותר מדי, אבל גם על זה נאמר ארוכה וקצרה...

(שם ח"ד אגרת הירל)

בהליכה זו הכיבוש הוא יותר בר קיימא

...וכבר ידוע מה שנאמר מעט מעט אגרשנו, ולכן אין להתרשם אם כדרך רוב מישראל גם אצל פב"פ הולכים הדברים מעט מעט, ואדרבה בהליכה כזו הכבוש הוא יותר בר קיימא...

(שם ח"א אגרת נתרדש)

1) מהתוכן נראה שהכוונה שנאת עצמו ומיאוס בחייו וכו'.

2) כלומר, איזה צעדים, ובמה להתחיל וכו'.

...ואין להתרשם ולהתפעל ממה שנדמה שההליכה היא לאט לאט מועט מהמדה כי אי אפשר לשער אמיתת ההליכה, וע"פ הנרמז בסוף אגרת התשובה שהעתקת הצל בארץ טפח הוא לפי (ובמילא גם גורם) הילוך גלגל השמש ברקיע אלפים מילין וכו' ויתר על כן לאין קץ כו"ב³ (ולהעיר מתניא פרק כ"ו בענין הצל).

(שם ה"ח אגרת כ"דנח)

במה דברים אמורים שיש ללכת צעד אחר צעד...

במענה למכתבו . . בו כותב מאשר עבר עליו וסדר חייו עתה, ומסיים בפירוט איזה בעיות:

...התחלה וסדר בתקון המדות.

מובן שאין לקבוע מסמרות בזה שהרי תלוי הרבה בתכונת הנפש של כל אחד ואחד ואין דיעותיהם שוות, ולכן יתייעץ עם זקני אנ"ש אשר בסביבתו, המכירים אותו, או שיפרט עניניו לפניהם, והם יירוהו. ונקודה כללית בתקון האמור הוא, הליכה צעד אחר צעד מדרגא לדרגא ולא דלוג וקפיצה, שאין ענינם אלא הוראת שעה לעת מן העתים.

כמובן הדברים אמורים בהנוגע רק לגדרים ופרישות בשטח האמור, שהרי מה שאסור - אסור לעשות, ואין לחכות לימים עד שיגיע לדרגא שיבינו האיסור וכו', שלכן לא רק דילוג וקפיצה הסדר בזה כי אם עקירה לגמרי ממקום הראשון למקום חדש, ומובן ריחוק המקומות מן הקצה אל הקצה, וע"פ המבואר בתניא, שהעובר אפילו על דקדוק קל של דברי סופרים אסור וקשור הוא בידי החיצונים ר"ל, והשומר אפילו על דקדוק קל של ד"ס מתקשר ומתאחד עי"ז עם אין סוף ברוך הוא, יעוין שם.

(שם ה"ח אגרת ז"טו)

3) וז"ל שם: ויתר על כן לאין קץ הוא בנמשל בבחינת השתלשלות העולמות מרום המעלות עד עולם הזה הגשמי. וכנודע מ"ש בזה"ק מענין עליות העולמות העליונים באתערותא דלתתא [= ע"י התעוררות מצד האדם בעולם זה התחתון] בהקרכת עוף אחד בן יונה או תור ע"ג המזבח או קומץ מנחה. וכן הוא בכל המצות מעשיות כנודע מהאריז"ל. וז"ש רז"ל ע"פ והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מלמטה מקדשין אותו הרבה מלמעלה וכו'.

הרכי החסידות

שיחות ואגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מזוהרי"צ מליובאוויטש
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע בענייני עבודת השי"ת

לימוד במתינות

החושב ומהרהר מאמר אחד שלשים פעמים בעיון, הנה התועלת מזה הוא מה
שהמאמר לימד אותו ובאמת לאמתו הנה זהו תכלית הלימוד

הממהר אובר והמתון מרויח

תחלת הכל הוא ההתעסקות במתינות, כהכלל הידוע לכל עוסק במושכלות: הממהר
אובר, והמתון מרויח; המתיונות וההתעכבות בכל סברא שכלית, והעלי' מדרגא לדרגא
מן הקל אל הכבד, מעמיד את המשכיל על בסיס נאמן ברום בלתי משוער.

הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש אמר להוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק [הרש"ב]
זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע:

כשחוזרים במחשבה והרהור מאמר אחד שלשים ושמונים פעמים בעיון, הנה על ידי
רגילות זו שמרגילים את המוח לחשוב בתוכן השכלה ונושאה, מכשירים את המוח
להיות כלי לקבל שכל עצמי.

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע אמר לי:

טוב ומועיל יותר לחזור במחשבה עיונית מאמר אחד שלשים פעמים, מכמו ללמוד
שלשים מאמרים למיגרס, כי בהלימוד דשלשים מאמרים יודע ענינים שטחים, ובמחשבה
עיונית שלשים פעמים מאמר אחד, בא הוא על עצם נושא הענין במהות שכלו העצמי.

המשכיל וההשכלה, התופס והנתפס, פועלים זה בזה

ופעם אמר לי בסגנון זה:

כשלומדמים שלשים מאמרים למיגרס, התועלת מזה הוא, מה שהוא למד שלשים מאמרים ויודע שטחיות עניניהם, אבל החושב ומהרהר מאמר אחד שלשים פעמים בעיון, הנה התועלת מזה הוא מה שהמאמר לימד אותו ובאמת לאמתו הנה זהו תכלית הלימוד.

המטריח שכלו להעמיק דעתו שעות ארוכות בהסתכלות שכלית חזקה בהא דאמר רבינו נ"ע בספר של בינונים פרק ה': "הנה כל שכל כשמשכיל ומשיג בשכלו איזה מושכל הרי השכל תופס את המושכל ומקיפו בשכלו, והמושכל נתפס ומוקף ומלוּבש בתוך השכל שהשיגו והשכילו", יבין כי המשכיל וההשכלה התופס והנתפס פועלים זה בזה, המשכיל פועל בההשכלה וההשכלה פועלת בהמשכיל. ודעת למבין נקל להבין, כי כל אחד מהם פועל כפי מה שהוא במציאות מהותו, אבל לעולם הנה ההשכלה גוברת בפעולתה על המשכיל.

אשר על כן הננו רואים במוחש, אשר עפ"י הרוב הנה אלו העוסקים במושכלות בדרך ואופן הא', הנה השכלתם והשגתם מביאים אותם לידי ישות וגסות הרוח, וכל אשר הם עולים בחכמה ובמדע הנה מתרבה מציאות עצמם ורמת רוחם, ועל הרוב בעלי מדות תקיפות. והעוסקים במושכלות בדרך הב', הנה השכלתם והשגתם מביאים אותם לידי ביטול ישותם, וכל אשר הם עולים בחכמה ובמדע הנה מזדככים יותר ויותר ומתבטלים ממציאות ישותם ובעלי מדות נעימות.

השי"ת יהי' בעזרו ללמוד ולהצליח בעבודה שבלב, אשר תפעול התכלית הנרצה, וטוב יהי' לו בגשמיות וברוחניות.

(אגרות קודש ח"ד ע' קעח)

